

Комуністичний маніфест

Карл Маркс, Фрідріх Енгельс

1917

Exported from Wikisource on 05/24/17

Пролетарі всіх країн єдняйте
ся!!!

К. МАРКС І Ф. ЕНГЕЛЬС.
**Комуністичний
маніфест**

ВИДАНЄ УКРАЇНСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ АМЕРКАНСЬКОЇ
СОЦЯЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

1917

THE ROBITNYK PUBL. A PANG. CO. INC. 2335 W.
IIYH ST. CLEVELAND.

сторінка

Зміст

(не вказано окремо)

- [Буржуа й пролетарі](#)
- [Пролетарі та комуністи](#)
- [Соціалістична і комуністична література](#)
- [Відносини комуністів до різних опозиційних партій](#)

сторінка

Ця робота перебуває у [суспільному надбанні](#) у всьому світі.

Цей твір перебуває у суспільному надбанні у всьому світі, тому що він опублікований до 1 січня 1923 року і автор помер щонайменше 100 років тому.

I. БУРЖУА Й ПРОЛЄТАРІ.

Історія всіх дотеперішних суспільств^[1] — се історія класової боротьби.

Вільний і невільник, патрицій і плебей, пан і кріпак, цеховий майстер і челядник, або кажучи просто: пригноблювач і пригноблений, ворогуючи завжди поміж собою, провадили безупинну та скриту, то отверту боротьбу, — боротьбу, що раз-у-раз кінчала ся або революційною перебудовою цілого суспільства, або спільною погибеллю тих кляс, що бороли ся.

В попередніх історичних епохах ми знаходимо мало не скрізь цілковитий поділ суспільства на різні стани, знаходимо ріжнотанітні відміни соціальних становищ. В старому Римі ми маємо патриційів, плебеїв, невільників; в часи середніх віків — зустрічаємо фєвдалів, васалів, цехових майстрів, челядників і кріпаків; крім того, мало не кожна з цих кляс має ще власні відміни.

Сучасне буржуазне суспільство, що повстало на руїнах фєвдального, не знищило клясових антагонізмів. Воно тільки поставило нові кляси на місце старих, утворило нові умови утиску, нові форми боротьби.

Проте наша епоха, епоха буржуазії, визначаєть ся тим, що вона зробила клясові антагонізми простійшими. Ціле суспільство чим раз, то все більше та більше розколюєть ся

на два великих ворожих табори, на дві великі, цілком протилежні одна до одної, класи — буржуазію та пролетаріат.

З середньовічних кріпаків вийшла міщанська людність перших міст; з цього міщанства розвинули ся перші елементи буржуазії.

Вдкритте Америки і віднайдене морської до роги навколо Африки дали підростаючій буржуазії нові простори. Ринки східної Індії та Китаю, кольонізація Америки, міньба з кольоніями, побільшенне числа засобів міньби і товарів взагалі — спричинили ся до нечуваного досі розвитку торгівлі, мореплавства та промислу, і тим прискорили розвиток революційного елемента в упадаючій февдальній суспільстві.

Дотеперішній февдальний або цеховий засібпродукції вже не задовольняв потреб, що росли разом з новими ринками, його місце заступила мануфактура. Промисловий середній стан івипхнув цехового майстра; поділ праці поміж ріжними корпораціями зник од поділу праці в самій майстерні.

Але ринки збільшувались безперестанно, попит що-раз го зростав. Вже й мануфактура вистарчити не могла. Тоді пара і машини революціонізували промислову продукцію. На місце мануфактури виступає сучасний великий промис, а на місце промислового середнього стану — промислові міліонери, проводирі цілих промислових армій, сучасні буржуа.

Велика промисловість утворила сьвітовий ринок, підготований відкриттем Америки. Сьвітовий ринок дав спроможність буйно розвинути ся торговлі, мореплавству і сухопутним зносинам. Це, з свого боку, вплинуло на розширене промисловости, і помірно з тим, як розширювались промисел, торговля, мореплавство, желізниці, — помірно з тим розвивала ся і буржуазія, збільшуючи свої капітали і випираючи назад всі кляси, які зістали ся од середніх віків.

Отож ми бачимо, що сучасна буржуазія сама є продуктом довгого розвитку, цілої низки перетворень в засобах продукції і зносин.

Кожен з цих кроків розвитку бужуазії супроводив ся відповідним політичним поступом. Пригноблений стан за часів панування февдалів; узброєна і самопорядковуюча асоціяція в комуні” [\[2\]](#); тут — незалежна мійська республіка, там — третій оподаткований стан монархії; далі в часи мануфактури, в станових або абсолютних монархіях — сила паралзуюча дворянство; головна підвалина великих монархій взагалі -- вона, буржуазія, завоювала нарешті виключну політичну владу в сучасних констітуційних державах, з того часу, як зявила ся сучасна велика промисловість і сьвітовий ринок.

Сучасний уряд це є лиш комітет, що порядкує спільними справами всеї буржуазії.

Буржуазія грала в історії незвичайно революційну роллю.

Скрізь, де тільки вона запанувала, вона знищила всі фєвдальні, патріархальні, ідилічні відносини. Вона пірвала без жалю ріжноманітні фєвдальні звязки, що сполучували людину з її природними панамі, і не лишила між людьми ніякого иньшого звязку, крім голого інтересу, крім холодних рахунків «на готові гроші». Сьвяті пориван ня побожної мрійности, лицарського ентузіязму міщанської сентиментальности, — вона втопила в холодній воді егоїстичних рахунків. Вона перетворила особисту поважність людини в мінову вартість і на місце незлічимого числа добутої і патентованої свободи вона поставила одну безсовістну свободу — свободу торгівлі. Одним словом на місце визиску повитого релігійними і політичними оманами .вона поставила визиск отвертий, безсоромний, безпосередній, жорстокий.

Буржуазія позбавила мани уєї ті професії, на які до того часу дивили ся з повагою й пошаною. Лікаря, правника, попа, поета, ученого вона зробила своїми платніми наймитами.

Буржуазія зірвала з родинних відносин їх ніжне, сентиментальне повивало і повернула їх в чисто грошеві відносини.

мореплавству і сухопутним зносинам. Це, з свого боку, вплинуло на розширене промисловосте і помірно з тим, як розширювались промисел, торгівля, мореплавство, желізниці, — помірно з тим розвивала ся і буржуазія,

збільшуючи свої капітали і випираючи назад всі класи, які зісталися од середніх віків.

Отож ми бачимо, що сучасна буржуазія сама є продуктом довгого розвитку, цілої низки перетворень в засобах продукції і зносин.

Кожен з цих кроків розвитку буржуазії супроводився відповідним політичним поступом. Пригноблений стан за часів панування феодалів; озброєна і самопорядковуюча асоціація в комуні^[3]; тут — незалежна мійська республіка, там — третій оподаткований стан монархії; далі в часи мануфактури, в станових або абсолютних монархіях — сила паралізуюча дворянство; головна підвалина великих монархій взагалі — вона, буржуазія, завоювала нарешті виключну політичну владу в сучасних конституційних державах, з того часу, як з'явилася сучасна велика промисловість і світовий ринок.

Сучасний уряд це є лиш комітет, що порядкує спільними справами всіх буржуазій.

Буржуазія грала в історії незвичайно революційну роль.

Скрізь, де тільки вона запанувала, вона знищила всі феодалські, патріархальні, ідилічні відносини. Вона пірвала без жалю ріжнотні феодалські зв'язки, що сполучували людину з її природними панамі, і не лишила між людьми ніякого іншого зв'язку, крім голого інтересу, крім холодних

рахунків «на готові гроші». Сьвяті поривання побожної мрійности, лицарського ентузіазму міщанської сентиментальності, — вона втопила в холодній воді егоїстичних рахунків. Вона перетворила особисту поважність людини в мінову вартість і на місце незлічимого числа добутої і патентованої свободи вона поставила одну безсовістну свободу — свободу торгівлі. Одним словом на місце визиску повитого релігійними і політичними оманами .вона поставила визиск отвертий, безсоромний, безпосередній, жорстокий.

Буржуазія позбавила мани усі ті професії, на які до того часу дивили ся з повагою й пошаною. Лікаря, правника, попа, поета, ученого вона зробила своїми платніми наймитами.

Буржуазія зірвала з родинних відносин їх ніжне, сентиментальне повивало і повернула їх в чисто грошеві відносини.

Буржуазія показала, як грубе виявлення сили в середні віки, ідо так чарує реакціонерів, годило ся з самим найгіршим ледацтвом. Вона перша показала, що може зробити діяльність людини. Вона утворила зовсім иньші дива од єгипетських пирамид, римських водотягів і готських соборів; вона виконала не такі походи, як переселение народів і хрестові походи.

Буржуазія не може існувати, не революціонізуючи безперестанно знаряддів продукції, а значить і продукційних відносин, себ-то і всіх суспіль них відносин. Нсзміннс-ж

заховування старих засобів продукції, навпаки, було умовою існування всіх попередніх промислових клас. Безперестанні перевороти в продукції, постійне хитання всіх суспільних обставин, вічна незабезпеченість, невпинний рух, — все це визначає буржуазну епоху поміж всіма іншими. Усі міцні, закамянілі відносини з відповідними до них, віками освяченими, поглядами і уявами, руйнують ся; всі новоутворенні старіють ся перше «їж встигнуть закамяні-ти». Усе, що станове і нерухоме — зникає, все, що сьвяте — ганьбить ся; люди нарешті мусять поглянути тверезими очима на своє життєве становище і на свої взаємні відносини.

Потреба збутку, який безупинно розростається-б, примушує буржуазію ганяти по всьому

світі. їй усюди треба пролізти, скрізь улаштуватись, скрізь завязати зносини.

Визискуючи світовий ринок, буржуазія зробила космополітичними продукцію і споживання всіх країн. На превеликий жаль реакціонерів, вона, відняла у промисла його національний ґрунт. Стародавні національні промисли знищені, або нищать ся на наших очах. Вони випихають ся новим промислом, заведення якого є питанням життя для кожної з цивілізованих націй, — промислом, який обробляє не тільки місцеві сирі матеріяли, але також і сирі матеріяли найдальших країн. Витвори цього нового промислу споживають ся не тільки в самій країні, але й по всіх частинах світу. Замість старих потреб, що задовольняли ся місцевими продуктами, зявляють ся нові для задоволення яких потрібні

продукти найдальших країн і кліматів. Замість старої місцевої і національної самозабезпеченості і відокремленості виступає загальна міньба, загальна залежність націй одної від другої. Те саме можна сказати і про духовну продукцію. Духовні здобутки окремих націй, роблять ся спільним добром. Національна однобічність і обмеженість робить ся все більш та більш неможливою і з численних національних і місцевих літератур утворюєть ся одна сьвітова література.

Швидким поліпшуваннем всіх знаряддів продукції, безперестанним полехшуваннем засобів зносин, буржуазія жене всі, навіть варварські, народи, на шлях дівілізації. Дешеві ціни її товарів — це важка артилерія,, за поміччю якої буржуазія руйнує до щенту китайські мури і примушує до капітуляції запеклу ненависть варварів до всього чужого. Вона примушує всі нації завести у себе буржуазний засіб продукції, коли вони не хочять загинути; вона змушує їх завести у себе так звану цивілізацію, то-б то стати буржуа. Одним словом вона переробляє весь сьвіт на свій кшталт.

Буржуазія віддала село під пануванне міста, она здобувала величезні міста, вона значно побільшила число мійського населення супроти сільського і таким чином визволила значну частину населення від вузького, обмеженого життя на селі. Так само, як село стало залежним од міста, так само варварські і на пів варварські країни стали залежними од цивілізованих, хліборобські народи — од буржуазних народів, Схід — од Заходу.

Буржуазія постійно усуває роздобищу знарядів продукції, маєтку і населення. Вона злучила население в великі маси, знаряддя продукції централізувала, а власність сконцентрувала в руках не великого числа властників.

Конечним наслідком цього була політична централізація. Незалежні, ледви злучені між собою провінції, з ріжними інтересами, законами, урядами, ріжними митовими системами були зеднані в

одну націю, з одним урядом, однаковими законами, одними класовими інтересами, з одною митовою системою.

Буржуазія за часи свого меньш ніж вікового пакування утворила могутнійшіі грандіозайші продукційні сили, ніж всі попередні покоління вкупі. Опануванне силами природи, машинерія, пристосованне хемії до промислу і хліборобства, пароплавство, залізниця, електричні телеграфи, експлуатація цілих частин сьвіта, регуляція рік, цілі населення, що наче вирости з землі, — яке попередне столітте могло собі уявити, що в громадській праці заховані такі продукційні сили?!

Одже ми бачили, що знаряддя продукції і засоби зносин, на ґрунті яких розвиваєть ся буржуазія, утворили ся ще в февдальнім суспільстві. На певному ступні розвитку цих засобів продукції і зносин умови, в яких февдальне суспільство витворювало товари і їх міняло, февдальна організація хліборобства і мануфактури, або, одним словом, февдальні відносини власносте вже перестали відповідати розвиненим продукційним силам. Бонн спиняли продукцію,

замість того, щоб спричиняти ся до її розвивання. Вони стали для неї кайданами. Вони мусіли порвати ся, і дійсно порвались.

На їхньому місці повстала вільна конкуренція з відповідною до неї громадською і політич

пою конституцією, в якій економічно і політично панує кляса буржуазії.

На наших очах відбуваєть ся подібний до цього рух.

Буржуазні відносини власносте, відносини продукції і зносин, сучасне буржуазне суспільство, що викликало такі грандіозні засоби продукції і зносин, — це суспільство опинилось в становищі чарівника, який не може опанувати викликаних ним самим підземних сил. Впродовж кількох останніх десятиліть історія промислу і торгівлі се є історія повстання сучасних продукційних сил проти сучасних продукційних відносин, проти тих відносин власносте, які складають умови життя і панування буржуазії. Досить згадати про торговельні кризи, які своїм періодичним поворотом чим раз то все більше погрожують існуванню всього буржуазного суспільства. Кризи періодично нищать значну частину не тільки витворених уже продук тів, але й готових продукційних сил. В часи криз вибухає громадська пошесть, що усім попереднім епохам здавалось би безглуздем — пошесть надпродукції (зайвої продукції).

Суспільство враз повертаєть ся на де-який час у варварство; можна подумати, що нужда, або загальна згубна війна

відібрала у суспільства всі засоби існування; видаєть ся, наче промисел і торговля знищені. І через що-ж се? Через те, що суспільство занадто має засобів до існування, над-

то розвинений в йому промисел, торговля. Продукційні сили, якими воно може користувати ся, уже не сприяють розвиткови буржуазних відносин власности; навпаки, вони вже стали надто дужими для цих відносин, ці відносини стоять їм на перешкоді; а коли вони цю перешкоду перемагають, у всьому буржуазнім суспільстві вчиняєть ся нелад, самому існуванню буржуазної власности погрожує небезпека. Буржуазні відносини стали надто тісними, щоб вмістити в собі всі витворені ними богацтва. — Яким же чином запобігає буржуазія крізам? З одного боку, приневоленним знищеннем цілої мася продукційних сил; з другого боку, здобуваннем нових ринків і ґрунтовнійшою експльоатацією старих. Чим, отже? А тим, що виготовує нові, ширші і дужчі крізи, і тим, що зменьшує засоби запобігання їм.

Та сама зброя, якою буржуазія повоювала февдалізм, повертаєть ся тепер проти неї самої.

Проте буржуазія не тільки виковала зброю, яка її доведе до погібелі; вона також породила людей, які візьмуть ту зброю у руки — вона породила сучасних робітників, пролетарів.

Помірно з тим як розвиваєть ся буржуазія, тоб-то капитал, помірно з тим розвиваєть ся і пролетаріят, кляса сучасних робітників, що живуть доти, доки мають роботу, і що

знаходять собі роботу лиш доти, доки їхня робота побільшує капітал.

Робітники, що мусять себе продавати од штуки, це такий же товар, як і всяка иньша річ у торгівлі, і через це вони підлягають всім змінам конкуренції, всім хвилюванням ринку. Через заведення машин і поділ праці праця пролетарів втратила весь свій самостійний характер, а через те і всю принадлежність для робітників. Робітник став простим додатком до машин; від нього потребують лиш самих простих, дуже одноманітних рухів, яких зовсім неважко навчитися. Через це і коштує робітник лиш трохи не стільки, скільки потрібно на його удержання та на розплоджування його раси. А ціна кожного товару, а значить і праці, рівна коштом його продукції. Значить, чим обридливішою стає праця, тим меншою стає платня. Та це ще не все: помірно з тим, як зростає уживання машин і поділ праці, — помірно з тим, зростає і кількість праці, чи то через збільшене числа годин праці або через збільшене самої праці, яка витрачається впродовж певного часу, чи завдяки прискоренному рухові машин і т. п.

Сучасний промисел зробив з невеличкої майстерні патріархального майстра величезну фабрику промислового капіталіста. Гурти робітників, зі браних у фабриці, організовано по військовому. Як прості салдати промислової армії вони підлягають доглядові цілої ієрархії унтерофіцерів і офіцерів Вони — раби не тільки цілої буржуазної

кляси і буржуазної держави, — вони що дня і що години

поневолені машиною, доглядачем, а насам перед окремим підприємцем буржуа. І чим біль ше цей деспотизм проголошує зиск своєю єдиною метою, тим більше стає він дрібним, ненавистним, гнітучим.

Чим менше ручна праця вимагає зручності і сили, себ-то: чим більше розвивається сучасний промисел, — тим більше випихається праця чоловіків працею жінок. Ріжницї полу й літ не мають більше ніякої суспільної ваги що до кляси робітників. Є це тільки знаряддя праці, які коштують ріжно, відповідно до літ і полу. Як визиск робітника фабрикантом кінчається на тому, що робітник одержує свій заробіток готовими грішми, то він робить ся здобичею иньших частин буржуазії, ;— хазяїна будинку, крамаря, лихваря і иньших. Дотеперішні дрібні середні шари суспільства, дрібні промисловці, купці і рантьє, ремісники і селяне, всі ці групи обертають ся в пролетаріят, почасти через те, що їх невеличкий капітал не вистарчає для провадження великого промислу і занепадає через конкуренцію більших капіталістів, почасти через конкуренцію більших капіталістів, почасти через те, що їх зручність при нових засобах продукції губить свою вартість. Оттак рекрутуем ся пролетаріят з усіх груп населення.

Пролетаріят переходить через ріжні фази розвитку. Його боротьба з буржуазією починається зо дня його народження.

З початку боряться ся робітники поодинці, далі робітники однієї фабрики, нарешті робітники одного фаху в одній місцевості проти окремого буржуа, що їх безпосередно

визискує. Вони нападають не тільки на буржуазні продукційні відносини, але на самі знаряддя продукції; вони нищать чужі товари, які роблять їм конкуренцію, руйнують машини, палять фабрики; вони силкують ся повернути загублене становище середньовічних робітників.

На цім ступні розвитку робітники становлять розвіяну по всій країні і розеднану конкуренцією масу. Те що вони держать ся купи, виступають разом, це ще не є наслідком їх власного єднання, а є лиш наслідком єднання буржуазії, що для осягнення своїх політичних цілів мусить і ще має спроможність рухати весь пролетаріят. Одже пролетарі на цім ступні розвитку борять ся не з своїми ворогами, а з ворогами своїх ворогів, з останками абсолютної монархії, з земельними власниками, з непромисловими буржуа, з дрібними міщанами. Таким побитом, весь історичний рух концентруєть ся в руках буржуазії; кожна побіда оттак осягнена, це побіда буржуазії.

Але розвиток промислу не тільки побільшує

число пролетаріяту, — він збиває єго у що-раз більші массп; сила пролетаріяту росте і він починає що раз то більше розуміти цю силу. Інтереси і життєве становище пролетарів що раз більше вирівнюють ся, бо машини постійно заглажують всі неоднаковости праці і мало не скрізь пригнітають заробітну платню до однаково низької міри. Зростаюча конкуренція буржуа про між собою і торговельні кризи, що впливають з цієї конкуренції, роблють заробіток пролетаря що-раз більше непевним; безупинне поліпшення

машин, що поступає чим раз швидше, робить все життєве становище робітника що раз більше хистким; сварки про між поодиноким робітником і поодиноким буржуа щораз більше набірають ся характеру сутички між двома клясами. Робітники починають закладати спілки проти буржуазії; вони виступають у-купі, щоб запевнити свою заробітну платню. Вони засновують нарешті навіть сталі товариства, щоб забезпечити себе на час розрухів.. Подекуди ця боротьба проявляєть ся в повстанських бунтах.

Інколи побіждають робітники, але не на довго. Дійсним наслідком їх боротьби не є безпосередній усьпіх її, але та одностайність робітників, що чим раз то все ширшає. Цій одностайності сприяє викликане великою продукцією поліпшене засобів зносин, яке стикає між собою робітників різних місцевостей. Вже досить і цього стикан-

ня, щоб місцеві сварки, що скрізь мають однаковий характер, обернули ся в одну національну класову боротьбу. Але кожна класова боротьба — є боротьба політична. І сучасні пролетарі завдяки залізницям в де-кілька літ осягнули такого зеднання, до якого середньовічні міщани з їх поганеньки ми шляхами потребувалиб цілі століття.

Оця організація пролетарів в класу, а значить і в політичну партію, раз-по-раз розбиваєть ся конкуренцією по між самими робітниками. Але раз у-раз вона повстає знову, — повстає дужча, міцнійша, могутнійша. Користуючись незгодою по-між буржуазією, вона допевняєть ся признання деяких робітничих інтересів законом. Так вийшло з законом

про десяти-годинний робочий день в Англії.

Незлагоди в старому суспільстві взагалі всяко сприяють розвиткові пролетаріату. Буржуазія провадить безупинну боротьбу: з початку проти аристократії, далі проти тієї частини самої буржуазії, інтереси якої спиняють поступ промислу і, нарешті, вона постійно бореться з буржуазією всіх чужоземних країн. В усіх цих випадках вона мусить звертати ся до пролетаріату, просити в його заповоги і таким робом пхає його на шлях політичного руху. Оттак вона сама дає пролетаріатові елемент свого політичного досвїду, тобто зброю проти самої себе.

Як ми бачили, через поступ промислу цілі

шари пануючої кляси перевертають ся в пролетаріат, або принаймні умови їх існування занебезпечені. Вони також віддають пролетаріатові дуже і багато виховуючих елементів.

Нарешті, в той час, коли клясова боротьба наближається до розв'язання, процес розкладу серед пануючої кляси, серед усього старого суспільства, робить ся остільки різким і гострим, що невелика частина пануючої кляси відклоняється від неї і прилучається до кляси революційної, кляси, яка несе в своїх руках будучність. Так само, як колись пристала до буржуазії частина аристократії, так тепер прилучається до пролетаріату частина буржуазії, а саме: частина буржуазних ідеологів, що дійшла до теоретичного розуміння усього історичного руху.

З поміж усіх кляс, що стоять тепер проти буржуазії, тільки один пролетаріат є справдішньою революційною клясою. Усі інші кляси гинуть од великого промислу, — пролетаріат утворюєм ся ним.

Середні шари: малий промисловець, малий купець, ремісник, хлібороб, всі вони борять ся з буржуазією, щоб охоронити своє існуванє, як середніх шарів. Одже вони не революційні, але консервативні. Вони навіть реакційні, бо вони силкують ся повернути назад колесо історії. А як вони і революційні, то лиш остільки, оскільки їх чекає

пролетаризація, оскільки вони боронять будучі свої інтереси, а не інтереси сучасні, оскільки вони

покидають свій власний погляд, щоб стати на погляд пролетаріату. Босяцтво — цей продукт пасивного зледащіння найнищих шарів старого суспільства, розворушене революцією пролетаріату, подекуди захоплюєт ся рухом, але все його життєве становище дає спроможність легко його підкупити до реакційних каверз.

В умовах життя прелетаріату немає й сліду од життєвих умов старого суспільства. Пролетар не має власности; його відношене до жінки і дитини не має нічого спільного з буржуазними родин ними відносинами; сучасна промислова праця, сучасне ярмо капіталу, що однаково гнітить робітника і в Англії, і у Франції, однаково і в Америці, і в Німеччині, — позбавило його всякого національного характеру. Закони, мораль, релігія, — все це для його лиш буржуазні забобони,

за якими криють ся буржуазні інтереси.

Усі попередні класи, здобуваючи для себе владу, силкувались запевнити своє, вже здобуте, житєве становище, тим що підгортали під умови найкращого визиску, все суспільство. Пролетарі-ж можуть заволодіти продукційніши силами суспільства, лишень тоді коли вони знищать свій власний, а разом з тим і весь дотеперішній взагалі спосіб

присвоюваня. Пролетарі не мають нічого свого щоб охоронити, вони повинні знести всі дотеперішні приватні багатства і безпеки приватної власности.

Всі дотеперішні рухи були рухами меншости, або користними для меншости. Пролетарський рух є самостійним рухом величезної більшости на користь величезної більшости. Пролетаріят, цей найнищий шар теперішнього суспільства, не може підняти ся, не може випростати ся не рознесши на порох усієї надбудови шарів, яка складає офіційальне суспільство.

Хоч і не змістом, так за те формою, боротьба пролетаріату з буржуазією є найсамперед — національною. Пролетаріят кожної країни мусить, розуміють ся, насамперед упорати ся з своєю владною буржуазією.

Робивши нарис найбільш загальних фаз в розвиткові пролетаріату, ми простежили більш а - бо менш скриту громадську війну аж до тієї хвилини коли вона обертається в відкриту революцію і коли пролетаріят, насильно скинувши

буржуазію, починає сам панувати.

Все дотеперішнє суспільство, як ми бачили, спірало ся на антагонізм між пригноблювачами і пригнобленими клясами. Але для того, щоб можна було яку-небудь клясу гнобити, треба їй забезпечити принаймні ті умови існування, які потріб-

ні для її хоч би й невільницького життя. Кріпак за часів кріпацтва доробив ся до члена комуни, так само як міщанин під ярмом февдального абсолютизму доріс до становища буржуа. Навпаки-ж, сучасний робітник, замість того, щоб враз з поступом промислу піднімати ся, спускаєть ся все нижче, нижче навіть умов існування своєї власної кляси. Робітник стає злидарем і злидні розвивають ся ще швидше, ніж населення і багатство. З цього стає видно, що буржуазія не здатна бути надалі пануючою клясою і проголошувати умови свого існування за закон, що має кермувати суспільством. Вона нездатна панувати, бо нездатна забезпечити своєму невільникові навіть невільницького існування, нездатна панувати, бо вона мусіла довести його до такого становища, що сама мусить його годувати, замість того, щоб годувати ся з його. Суспільство вже не може під нею жити, тоб-то, її життя не годить ся з життям суспільства.

Найголовнішою умовою існування і панування буржуазії є нагромадженне багатства в руках приватних осіб, утворене і побільшене капіталу: а умовою існування капіталу є наємна праця. Наємна праця тримаєть ся виключно на конкуренції робітників про між себе. Поступ промислу, пасивною

підоймою якого є буржуазія, становить на місці відокремленности робітників завдяки кон-

куренції — революційне їх зєднанє через асоціацію. От так розвиток промислу підкопує під ногами буржуазії навіть той самий ґрунт, на якому вона витворює продукти і їх присвоює. Вона витворює насамперед своїх власних могильників. Її погибель так само неминуча, як і перемога пролетаріату.

---

1. ↑ *) Тоб-го точно кажучи, — писана історія. В 1847 р. передісторія суспільства, суспільна організація, що істновала перед всякою писаною історією, була так як невідома. З того часу, Гаксгаузен відкрив в Росії спільну власність на ґрунт, а Маурер вказав на це як на спільну підвалину, що на ній історично розвивалися всі німецькі племена; по малу-малу винайдено, що сільські громади з спільним володінням ґрунтів були первісною формою суспільства на всім просторі від Індії аж до Ірландії. Нарешті, завдяки тому, що Морган відкрив справжній характер роду і його становище в племені, — виявила ся внутрішня організація цього первісного комуністичного суспільства в своїй типичній формі. В купі з розв'язанням цього первісного громадянства починає ся розколенне суспільства на різні і, нарешті протилежні одна до одної класи.
2. ↑ *) Так італійські і французькі міщане називали свою мійську громаду, відкупивши або забравши силоміць у своїх фєвдальних панів першітправа самопорядкування.

3. [↑](#) *) Так італійські і французькі міщане називали свою мійську громаду, відкупивши або забравши силоміць у своїх февдальних панів перші права самопорядкування.

II. ПРОЛЄТАРІ ТА КОМУНІСТИ.

Яке становище займають комуністи що до пролетарів взагалі?

Комуністи — це не є яка-небудь окрема партія, що стоїть проти інших робітничих партій.

Вони не мають ніяких інтересів інших від інтересів всього пролетаріату.

Вони не виставляють ніяких окремих принципів, відповідно до яких вони хотіли-б сформувати пролетарській рух.

Комуністи відрізняють ся від решти пролетарських партій тільки тим, що, з одного боку, в боротьбі пролетарів різних націй вони знаходять спільні, незалежні від національних обставин, інтереси всього пролетаріату і пильнують цих інтересів, — з другого-ж боку, вони відрізняють ся тим, що на різних ступнях розвитку боротьби пролетаріату з буржуазією вони завсігди мають на оці інтереси цілого руху.

Таким робом, що до практики комуністи — це найрішуча, раз-у-раз поступаюча далі частина робітничих партій всіх країн, що-ж до теорії, то перед рештою пролетарської маси вони мають перевагу у тім, що розуміють умови, хід і загальні наслідки пролетарського руху.

Комуністи мають ту саму найблизчу мету, що й інші

пролетарські партії, а саме обернення пролетаріату в клясу, знищення панування буржуазії, здобутте пролетаріатом політичної влади.

Теоретичні пункти комуністів ані трішки не спірають ся на ідеї і прінципи,, знайдені або відкриті тим чи иньшим світовим реформатором.

Вони виявляють з себе лиш вираз в загальних рисах дійсних відносин існуючої клясової боротьби, лиш загальний вираз історичного руху, що відбуваєть ся на наших очах. Змаганне до знесення до теперішних відносин власности не є характерною прикметою комунізму.

Всі відносини власности підлягали постійним історичним замінам і одмінам.

Наприклад французька революція знесла февдальну власність на користь власности буржуазної.

Що вже визначає коммунізм, дак се не знесене власности взагалі, але знесене власности буржуазної.

А сучасна буржуазна приватна власність це є

останній і найповніший вираз вітворювання продуктів, яке спираєть ся на клясові антагонізми, на визискуванні одних другими.

В цім розумінню комуністи можуть висловити свою теорію оттаким виразом: скасування приватної власности.

Нам, комуністам, закидали, що начеб то ми хочемо знести здобуту особистою працею, власними руками зароблену власність, — власність, що є ґрунтом для всякої особистої свободи, діяльності та самостійности.

Напрацьована, здобута своїми руками, заслужена власність! Чи ви говорите про дрібно-міщанську, дрібно-селянську власність, що існувала перед буржуазною власністю? Ми не потребуємо ті касувати, розвиток промислу сам знищив і нищить її щоденно.

Або може ви кажете про сучасну приватну власність буржуазії?

Таж хіба наємна праця, праця пролетарів, дає їм власність? А ні трішечки! Вона утворює капітал тоб-то власність, що визискує наємну працю і що може розвивати ся лишень тоді, коли вона утворює нову наємну працю за для нового визиску її. В своїй теперішній формі власність тримаєть ся на антагонізмі між капіталом і наємною працею. Розгляньмо обидва боки цього антагонізму.

Бути капіталістом, це значить займати в про-

дукції не тільки особисте, але також і суспільне становище. Капітал є спільним громадським продуктом і може бути зужитий для діла лиш спільними заходами багатьох, ба натіть, всіх членів суспільства.

Значить капітал не є особистою силою, він є силою суспільною.

Отож, коли капітал повернеться у спільну власність всіх членів суспільства, то це не буде перетворення особистої власності в громадську. Зміниться лиш суспільний характер власності. Вона втратить свій класовий характер.

Звернімся тепер до наємної праці.

Пересічна ціна наємної праці — се мінімум заробітної платні, се-то, сума засобів до життя, потрібних для того, щоб робітник міг вижити, як робітник. Значить, того, що придбає собі наємний робітник своєю працею, ледве вистарчає на удержання і продовження його життя. Ми зовсім не бажаємо касувати цього особистого присвоювання продуктів праці, яке потрібне для безпосереднього удержання і продовження життя, — присвоювання, що не лишає ані трохи чистої користи. Ми тільки бажаємо знести жебрацький характер цього присвоювання, при якому робітник живе тільки для того, щоб збільшувати капітал, і живе тільки доти, доки це годиться з інтересами пануючої класи.

В буржуазному суспільстві жива праця — це лиш засіб побільшувати, скупчену працю. В комуністичному суспільстві скупчена праця є лиш засобом для того, щоб розширити, збагатити життєвий процес робітника і сприяти йому.

Виходить, що в буржуазному суспільстві минуле панує над сучасним, а в комуністичному сучасне над минулим. В буржуазному суспільстві капітал є самостійним і особистим, тоді коли працюючий індивідуум — не самостійний і не має індивідуальності.

І знесення цих відносин буржуазія називає знесенням особистої свободи! Та вона має рацію: бо тут справді йде річ про знесення особистої свободи і самостійності! буржуазії.

Серед сучасних буржуазних продукційних відносин за свободу вважають вільну торгівлю, вільну куплю і продаж.

Але разом з тим, як згине баришування, згине також і вільне баришування. Балаканина про вільне баришування, як і всі інші великі слова нашої буржуазії про волю, взагалі мають вагу тільки що до зязаного баришування, що до поневоленого міщанина середніх віків; та вони не мають ніякої ваги проти комуністичного знесення баришування, проти знесення буржуазних продукційних відносин і самої буржуазії.

Вас гніває те, що ми хочемо знести приватну

власність. Але ж у вашому сучасному суспільстві приватна власність уже знесена для 9/10 його членів, вона саме через те й існує, що 9/10 членів суспільства не мають її. Виходить, що ви нам докоряєте за те, що ми хочемо знести ту власність, необхідною умовою існування якої є відсутність власності у величезної більшості суспільства.

Одним словом, ви нам дорікаєте, що ми хочемо знести вашу власність. Ми справді хочемо це зробити.

З тієї хвилини, як уже не можна буде повертати праці на капітал, гроши, ґрунтову ренту, або просто кажучи, на монополізовану суспільну силу; тоб-то, з тієї хвилини, як

особистої власності не можна вже буде перемінати на буржуазну власність,

З тієї хвилини, кажете ви, особа буде знищена. Значить, ви признаєтесь, що на вашу думку особа — це ніхто иньший тільки буржуа, буржуазний власник. І ця особа справді мусить бути знищена.

Комунізм не від кого не відбирає спромоги присвоювати для себе суспільні продукти; він тільки відбирає спромогу через це присвоюванне поневолювати чужу працю.

Казали ще, що разом з знесенням приватної власності скінчить ся всяка діяльність і настане загальне зледашітінне.

Коли це так, то буржуазне суспільство дав-

но вже мусіло б загинути через свою ліноту, бо ті що в нім працюють, — не заробляють нічого, а ті, що заробляють — зовсім не працюють. З усього цього розміркування випливає ця тавтологія: не буде ніякої наємної праці, коли не буде капіталу.

Всі докори, звернені проти комуністичного засобу присвоювання і продукції матеріальних продуктів, торкають ся також і до присвоювання та продукції продуктів духовних. Так само, як скасування клясової влади на думку буржуа є скасуванням самої продукції, — так само знищене класового характеру освіти є на його думку знищенням освіти взагалі.

Та просвіта, погібіль якої він обплакує, для величезної

більшості є засобом обернутись в машину.

Але що вам з нами змагатися, коли ви міряєте знесення буржуазної власності на погляд вашого розуміння свободи, просвіти, права і т. и.. Ваші ідеї сами впливають з буржуазних відносин продукції і власності, так само, як ваше право — це воля вашої кляси, що з неї ви зробили закон, — воля, зміст якої залежить од матеріальних умов існування вашої кляси.

Вам користо уявляти, що ваші класні відносини продукції і власності з історичних, з таких, що одміняють ся разом з рухом продукції, пере-

вернули ся на вічні закони природи і розуму, але так само уявляли собі і всі иньші счезлі пануючі кляси. Те саме, що ви так добре розумієте коли говорить ся про античну власність, треба зрозуміти коли говорить ся про власність буржуазну.

Знесене родини! Навіть самих найбільших радикалів обурює цей гидкий намір комуністів.

На чім стоїть сучасна буржуазна родина? На капіталі, на приватному зискові. В цілком розвиненій формі вона існує тільки для буржуазії; але вона має доповнення до себе в приневоленій безродинності пролетарів і в прилюдній простітутції.

Буржуазна родина, розуміється, упаде разом з упадком цього її доповнення, а вони обидві зникнуть в той самий час як зникне капітал.

Може ви нам дорікаєте, що ми хочемо знести визискування дітей їхніми батьками? Ми признаємось до цього злочинства.

Але ви кажете, що становлючи замість родинного суспільне виховання дітей, ми тим самим руйнуємо найдорожші для людей відносини.

А ваше виховання, хіба воно не уряджене також суспільством? Хіба воно не залежить від суспільних відносин, серед котрих ви виховуєте, хіба не залежить від безпосереднього і посереднього встравання суспільства, від шкіл і т. и.? Комуністи не знайшли цього впливу суспільства на виховання; вони тільки хотять змінити його харак-

тер, вилучити виховання з під впливу пануючої кляси.

Буржуазне базікання про родину і виховання, про щирі відносини батьків до дітей робить ся тим більше бридким, чим більше через великий промисел для пролетарів руйнують ся усі родинні звязки і діти повертають ся у прості об'єкти торгівлі і знаряддя до праці.

Але ви, комуністи, хочете завести спільність жінок! Хором кричить до нас уся буржуазія.

Буржуа бачить в своїй жінці звичайне знаряддя продукції. Він чує, що знаряддя продукції мають використовувати ся спільно, і, розумієть ся, не може собі нічого иньшого подумати, як тільки те що жінок спіткає та сама недоля спільности.

Йому й не втямки, що тут мова як раз про те, щоб знести становище жінок, як простих знаряддів Продукції.

Про те, нема нічого сьмішнійшого, як цей високоморальний жах наших буржуа з приводу наче-б то офіційного наміру комуністів завести спільність жінок. Комуністи не потребують заводити спільности жінок, вона майже завсігди існувала.

Наші буржуа, не задовольняючись тим, що вони мають для своєї потіхи жінок і дочок своїх пролетарів, — не кажучи вже про офіційну

проституцію, — з особливим смаком зводять жінок один в одного.

Буржуазний шлюб в дійсности це є спільність шлюбних жінок. Чим вже найбільше можна було б дорікати комуністів, дак се хіба тим, що вони бажають завести офіційну, прямодушну спільність ланок замість лицемірної, потайної. Але само собою розумієть ся, що разом з знесеннем теперішніх продукційних відносин, зникне також і спільність жінок, що з них випливає, тобто, зникне і офіційна і неофіційна проституція.

Крім того комуністам докоряють, що начебто вони хотять знести батьківщину, національність.

Робітники не мають ніякої батківщини. Не можна у них відібрати те, чого вони не мають. Тим, що пролетаріат насамперед мусить здобути собі політичне лануванне, зорганізувати ся в національну класу, сам улаштувати ся яко

нація тим він сам ще є національним, хоч і зовсім не в розумінню буржуазії.

Національна відокремленість і антагонізми народів раз-у-раз зникають разом з тим, як розвивається буржуазія, свобода торгівлі, світовий ринок, одноманітність промислової продукції і відповідні до них життєві відносини.

Панування пролетаріату ще більше спричи-

нить ся до їх зникання. Спільна діяльність, нехай хоч цивілізованих країн, — це одна з перших умов його визволення. Помірно з тим, як уступатиме експлуатація одного індивідуума, уступатиме також експлуатація одної нації другою.

Коли зникнуть класові антагонізми в середині нації, зникнуть також і ворожі відносини, по-між націями.

Що ж до обвинувачень, що їх зводять на комуністів збоку релігії, філософії і ідеології, — то вони не варті й того, щоб на них уважати.

Чи ж треба багато думати, щоб зрозуміти, що коли змінюються життєві обставини людей, їх суспільні відносини і існування, то в-купі з тим одмінюють ся й їхні гадки, погляди й розуміння, одним словом їхня свідомість.

Що ж пнше показує історія ідей, як не те, що духовна продукція змінюється разом з матеріальною? Пануючі в певний час ідеї завжди були ідеями пануючої класи.

Балакають про ідеї, які перевертали ціле суспільство; але цим висловлюють тільки той факт, що в межах старого суспільства утворились елементи нового; що разом з скасуванням старих життєвих обставин, касують ся також і старі ідеї.

Коли старий світ схиляв ся до упадку, тоді християнська релігія перемогла старі релігії. Ко-

ли християнські ідеї в 18 столітті оступалися перед просвітним ідеями, то тоді як раз февдальне суспільство провадило завзяту боротьбу з буржуазією, що була тоді революційною. Ідеї про волю совісті й релігії означали лиш вільну конкуренцію на полі науки.

«Та, же», зауважить нам де-хто, «релігійні, моральні, філософічні, правні ідеї і т. п., змінювали ся звичайно в протязі історичного розвитку, про те релігія, мораль, філософія, політика, право завжди перебували ці зміни.

«Є крім того вічні правди, як наприкл. свобода, справедливість і инь., що спільні всім фазам суспільного життя. Але комунізм нищить всі старі правди, він нищить релігію, инщить мораль, замість того, щоб їх перетворити на ново; значить він перечить усьому дотеперішньому історичному розвитку».

До чого ж приводить це обвинувачення? Історія всього минулого суспільства розвивала ся на ґрунті класових антагонізмів, які в різні епохи мали різні форми.

Але яку б вони форму не мали, визиск одної частини суспільства другою був спільним фактом для усіх минулих віків. Через це нема нічого дивного, що суспільна самосвідомість усіх віків, не дивлячись на всю свою ріжноманітність і ріжнокольорність, рухаєть ся в певних спільних

формах, — в формах свідомости, які цілком счезнуть тільки тоді, коли зовсім зникнуть длясові антагонізми.

Комуністична революція це є найрадикальнійше розлученне з історичними відносинами власности; не диво, що, розвиваючись, вона найрадикальнійше розлучаєть ся з традиційними ідеями.

Та лишім наріканя буржуазії проти комунізму.

Ми вже бачили ранійш, що першим кроком в робітничій революції є поверненне пролетаріату на пануючу клясу, здобутте демократії.

Пролетаріат використає своє політичне пануванне на те, щоб споволу видерти від буржуазії увесь капітал, сцентралізувати в руках держави, тоб то в руках зорганізованого в пануючу клясу пролетаріату, всі знаряддя продукції, — і для того щоб яко-мога швидше збільшити массу продукційних сил.

Розумієть ся, спочатку це може стати ся тільки через деспотичне встрыванне в маєткове право і в буржуазні відносини власности, значить шляхом таких заходів, які з погляду економічного видають ся не вистарчаючими і

непевними; проте вони в ході руху переростуть самі себе і зроблять ся необхідними за для перевернення цілого засобу продукції.

Ці заходи в різних країнах, розумієть ся, будуть різні.

Одначе, для найбільш поступових країн могли б придати ся ось-які, досить загальні в уживанню, заходи:

- 1) Експропріація власности на ґрунта і повернення ґрунтової ренти на державні видатки.
- 2) Великий поступовий податок.
- 3) Скасування спадкового права.
- 4) Конфіскація власности усіх емігрантів' і бунтарів.
- 5) Централізація кредиту в руках держави за поміччю національного банку, державного капіталу і виїмкової монополі.
- 6) Централізація засобів транспорту в руках держави.
- 7) Побільшення числа національних фабрик, зняряддів продукції, оброблювання і поліпшення ґрунтів відповідно до спільного лляну.
- 8) Однакова для усіх обов'язковість працювати, заведенне промислових армій, особливо для хліборобства.

9) З'єднання хліборобської праці з промисловою, вплив на постійне знищення різниці між містом та селом.

10) Публичне і безплатне виховання усіх дітей. Знесення дитячої фабричної праці в її те-

першній формі. З'єднання виховання з матеріальною продукцією і т. и.

Коли, з поступом розитку, счезнуть класові різниці і вся продукція сконцентрується в руках асоціацій, тоді публична влада втратить свій політичний характер. Політична влада є властиво силою одної класи, зорганізованою для пригноблення другої. Коли пролетаріят, борючись з буржуазією, неминуче єднається в класу, коли він завдяки революції робить ся пануючою класою і, яко пануюча класа, силою нищить старі продукційні відносини, — то він нищить разом з продукційними відносинами і умови існування класових антагонізмів, нищить взагалі класи, а тим самим і своє власне гтапування, яко класи.

На місці старого буржуазного суспільства з його класами і класовими антагонізмами повстає спілка, в якій вільний розвиток кожного є умовою для вільного розвитку усіх.

III.

СОЦЯЛІСТИЧНА І КОМУНІСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА.

1) Реакційний соціалізм.

а) Февдальний соціалізм.

Через своє історичне становище французька і англійська аристократія була покликана писати памфлети на сучасне буржуазне суспільство. Літати липневої французької революції 1830 р. і англійського реформаційного руху її ще раз побив ненавистний висікака. Більше не могло бути й балачки про поважну політичну боротьбу. Їй лишила ся тільки літературна боротьба. Але й на літературному полі вже були неможливі старі балачки з часів реставрації. Щоб зворушити до себе симпатію, аристократія мусіла удавати, що вона не дбає про свої інтереси, а як складає свій акт обвинувачення проти буржуазії, то тільки через те, що хоче боронити інтереси визискуваної робітничої класи. Оттак вона знайшла собі утіху в тім, що сьпівала прикладки на свого нового

пана і осьмілювалась нашіптувати йому на ухо більш або менш злочасні віщуння.

От таким то робом повстав февдальний соціалізм, що був почасти жалістною піснею, почасти пашквилем, почасти відгомонам минулого, почасти погрозою на будуче; він часом утрапляв в саме серце буржуазії гірким і дотепно-вразливим присудом, але завжди робив сьмішне вражінне своєю цілковитою нездатністю зрозуміти ходу сучасної історії.

Держучи в руці жebraцьку торбину пролетаря, вони вимахували нею, як прапором, щоб зібрати круг себе нарід. Але скільки б разів він не зібрав ся, він спостерігав на їхніх плечах февдальні клейноди і розбігав ся з голосним зневажливим реготом.

Частина французких легітимістів і молода Англія виставляли цю кумедію найкраще.

Коли февдали доводять, що їхній засіб визискування мав иньший вигляд від буржуазного, то вони забувають тільки те, що вони визискували серед зовсім иньших, вже минулих, обставин і умов. Коли вони кажуть, що за їх панування не було сучасного пролетаріату, то вони забувають тільки те, що як раз сучасна буржуазія була конечним паростком їхнього суспільного ладу.

А проте вони так мало ховають реакційний характер своєї критики, що головне їх жалінне

на буржуазію є за те, що під її режімом розвивається така кляса, яка пустить за вітром увесь старий суспільний лад.

Вони нарікають на буржуазію далеко більше за те, що вона породила революційний пролетаріат, ніж за те, що вона порадила взагалі пролетаріат.

Через це, в практичній політиці вони беруть участь у всіх насильних заводах проти робітничої кляси, а в звичайнім життю, на сьміх всім своїм пишним словам, вони потраплять зібрати золоті яблука і вигідно промінати щирість, любов,

честь — на овечу вовну, буряки та горілку.

Як піп раз-у-раз ішов поруч з февдалом, так і попівський соціалізм йде поруч з февдальним. Нема нічого легшого, як полити соціалістичною поливою християнський аскетізм. Хіба ж християнство не повставало також проти приватної власности, проти шлюбу, проти держави? Хіба воно не проповідувало замість добродійства бідности, бсзженства, убивання тіла, чернечого життя і церкви? Християнський соціалізм — це та свячена вода, що нею піп кропить злість аристократа.

б) Дрібно-буржуазний соціалізм.

Февдальна аристократія не була єдиною клясою, поваленою буржуазією, — клясою, умови

істновання якої в буржуазному суспільстві почали хиріти й умірати. Міщанство і селянство середніх віків були попередниками сучасної буржуазії. В країнах, де промисел і торгівля мало розвинені, ця кляса ще й досі нидіє по біля буржуазії, яка що раз то вбиваєть ся в силу.

В тих краях, де розвинула ся сучасна цивілізація, склала ся нова дрібна буржуазія. Вона коливаєть ся між пролетаріатом і великою буржуазією і яко додаток до сучасного суспільства раз у-раз виникає знову. Але конкуренція раз-по-раз спихає членів її в ряди пролетаріату і вони бачать, що наближаєть ся той час, коли з розвитком промислу вони зовсім зникнуть як самостійна частина сучасного суспільства і коли в торгівлі, в

мануфактурі, хліборобстві замість них настануть доглядачі за робітниками і слуги.

Розуміть ся, що в таких краях, як Франція, де більша частина населення складаєть ся з селян, ті письменники, які вступались за пролетаріат проти буржуазії, критикуючи буржуазний режим, прикладали до його дрібно-буржуазну і дрібноселянську мірку і боронили робітничу партію з погляду дрібно-буржуазного. Оттак склав ся дрібно-буржуазний соціалізм. Головою такої літератури є Сісмонді не тільки для Франції, але й для Англії.

Цей соціалізм дуже дотепно розібрав всі су-

перечки в сучасних продукційних відносинах. Він виявив на сьвіт лицемірні прикраси економістів. Він непохитно показав на руйнуючий вплив машинерії і поділу праці, на концентрацію капіталів і ґрунтів, на надпродукцію і кризи, на неминучу загубу дрібних міщан і селян, на злидні пролетаріяту, на анархію в продукції, на страшенно нерівне розкладанне богацтв, на згубну промислову війну про-між націй, на руйнованне старих зви чаїв, старих родинних відносин, старих національностей.

З огляду на позітивний зміст цього соціалізму, виходить що він або бажає повернути старі відносини продукції і міньби, а в купі з ними старі відносини власности і старе суспільство, або хоче сучасні знаряддя продукції і міньби знов замкнути в кайдани старих відносин власности, в ті кайдани, які упали і мусіли упасти завдяки цим самим знаряддям. В обох

припадках він є реакційним, а разом з тим і утопійним.

Цехова система в мануфактурі і патріархальне хазяйство на селі — це його останнє слово.

В своїм дальшій розвитку цей напрям перевернув ся в боязьке ниттє.

в) Німецькій або «справжній» соціалізм.

Соціалістична і комуністична література Франції, що виникла під гнітом панування буржуазії

і що є літературним відгомонам боротьби проти цього панування, перейшла до Німеччини як раз в той час, коли буржуазія розпочала свою боротьбу проти февдального абсолютизму.

Німецькі філософи, півфілософи і мудрії ласо ухопили ся до цієї літератури, але вони забули, що разом з цією французкою літературою не перейшли до Німеччини і французкі життєві відносини. Французка література до інімецьких відносин не мала ніякої практичної ваги і набрала чисто літературного характеру. Вона мимохить стала непотрібним розміркованнем над здійсненнем людських мрій. Так напр.: вимоги першої французкої революції мали вагу для німецьких філософів 18 століття лиш як вимоги «практичного розуму» взагалі; а виява волі революційної французкої буржуазії означала на їхню думку закони чистої еолі, такої волі, якою вона повинна бути, справжньої людської волі.

Праця німецьких письменників була в тім, щоб погодити нові французкі ідеї з своєю старою філософською совістю, або, краще сказати, в тім, щоб перейняти французкі ідеї, стоячи на своєму філософському ґрунті.

Це перейманне відбуло ся таким самим способом, яким взагалі переймаєть ся чужу мову, себ-то через переклад.

Відомо, що ченці, переписуючи манускрипти,

в яких були списані клясичні вчинки старих поганьських часів, додавали од себе нісенітниці про католицьких святих. Німецькі письменники з сьвітською французкою літературою зробили навпаки. Вони виписували своє філософське безглузде по за французкими орігіналами. Напр., під заслоною французкої критики грошевих відносин вони писали про «відцуранне від людської істоти,» під заслоною французкої критики буржуазної держави вони писали про «знесенне панування абстрактно загального і т. и.

Підсуваніє цих філософських теревенів під французкі виклади вони охрестили за «Філософію діла», за «Справжній соціалізм», за «Німецьку науку соціалізму», «філософське обґрунтувань соціаліму» і т. п.

Оттак французку соціалістично - комуністичну літературу було цілком вивалашано. І через те, що в руках німця вона перестала одсвічувати боротьбу одної кляси проти другої, то німець був переконаний, що він перемиг французку «однобічність», що він заступаєть ся за потребу прав ди, а не

правдиві потреби, за інтереси людської істоти, а не за інтереси пролетаріату, за інтереси людини взагалі, — людини, що не належить навіть до дійсності, а до небесних туманів філософської фантазії.

Цей німецький соціалізм, що так поважно і

щиро брав ся до своїх мизерних школярських вправ, і що так по ярмарковому вигукував про себе, втеряв, проте, свою педантичну невинність. Боротьба німецької, а надто пруської буржуазії проти феодалів і абсолютного королівства, одним словом, ліберальний рух — став поважніший.

«Справжній» соціалізм мав таким чином бажану нагоду виставити проти політичного руху соціалістичні вимоги, мав нагоду посилати традиційні прокльони лібералізму, представницькому правлінню, буржуазній конкуренції, буржуазній волі друку, буржуазному праву, буржуазній волі і рівності, він мав нагоду проповідувати народнім массам, що вони в цім буржуазнім рухові нічого не здобудуть, а навпаки усе погублять. Німецький соціалізм до речі забув, що французка критика, — невдалим відгомоном якої він був, — мала на думці сучасне буржуазне суспільство з відповідними до його матеріальними умовами існування і відповідною політичною конституцією, тоб-то як раз ті обставини, про здобутте яких в Німеччині тільки була мова.

Він був для німецьких абсолютних урядів з їхнею дружиною попів, шкільних учителів, дідичів і бюрократів — за добре пугало проти грізно виступаючої буржуазії. Він був солодким

додатком до гірких ударів

нагайки і рушничих куль, якими ці самі уряди «усмиряли» повстання німецьких робітників.

Таким чином «справжній» соціалізм, повернувшись у зброю урядів проти німецької буржуазії, почав також заступати ся і за безпосереднє реакційні інтереси, за інтереси німецьких дрібних міщан. Це дрібне міщанство, що залишило ся від 16 століття і що з того часу раз-по-раз знов виринали в ріжноманітних формах, — було правдивою підвалиною існуючого ладу.

Задержуваннє його було задержуваннєм існуючого в Німеччині ладу. Воно боїть ся промислового і політичного панування буржуазії через те, що це пануваннє запевняє йому погібіль з одного боку, в наслідок концентрації капіталу, з другого боку, — в наслідок зросту революційного пролетаріату. Тому здавало ся, що «справжній» соціалізм зараз забе обидві мухи, і він розповсюджував ся, як пошесть.

Керя, зіткана з метафізичного прядива, помережена квітками красномовного мудрійства, вкрита росю чулого сентименталізму, ця надзвичайна керя, в котру німецькі соціалісти загортали своїх кілька задубілих »вічних правд«, побільшувала тільки здобуток їхніх товарів серед цієї публики.

З свого боку німецький соціалізм щораз більше пізнавав своє призначеннє, — призначеннє бу-

ти будучим заступником оцього дрібного міщанства.

Він проголошував німецьку націю за нормальну націю, а німецького міщанина за нормальну людину. Кожному гидкому вчинкові цього міщанства він надавав якійсь таємничий, високий, соціалістичний зміст, перевертаючи ці вчинки на виворіть. Консеквентний до краю, він виступив безпосереднє проти грубо-руйнуючої тенденції комунізму, і проголосив свою безпартійність вищою від усякої класової боротьби.

За дуже небагатьма виїмками всі наче-б то соціалістичні і комуністичні писання, що кружляють по Німеччині, належать до цієї брудної знесилуючої літератури.^[1]

2) Консервативний або буржуазний соціалізм.

Певна частина буржуазії хоче зарадити соціальному лихові, щоб забезпечити існування буржуазного суспільства. До цієї частини належать: економісти, філіантропи, гуманісти, ті, що хочуть поліпшити становище працюючої класи, добродійці, ласкавці тварів, фундатори товариств тверезості, дрібні реформатори самих ріжних сортів. І цей буржуазний соціалізм справив навіть цілі системи.

Прикладом може бути Фільозофія де ля Місере Прудона.

Ці соціалісти - буржуа хочуть зоставити надалі житєві умови сучасного суспільства, скасувавши необхідно впливаючу з цих умов боротьбу і небезпеки. Вони хочуть зоставити надалі сучасне суспільство, але без тих елементів, які баламутять

його і руйнують. Вони хочуть буржуазії без пролетаріату, Буржуазія, розумієть ся, уявляє, що той сьвіт, в якому вона панує, — то найкращий сьвіт. Буржуазний соціалізм виробляє з цього утішного уявлення на- пів системи або цілі системи. Пропонуючи пролетаріатови здійснити його системи і увійти в новий Єрусалим, цей соціалізм, властиво домагаєть ся лишень того, щоб пролетаріат зостав ся в старому суспільстві, але щоб перестав його ненавидіти.

Друга, не така систематична, але більш практична форма цього соціалізму силкувалась відвернути робітничу клясу від кожного революційного гуху, доказуючи, що не та чи иньша політична зміна, а лиш зміна матеріальних, економічних відносин, може поліпшити становище ро-

бітників. Але зміну матеріальних життєвих обставин цей соціалізм зовсім не розумів, як буржуазних продукційних відносин, бо це можливо тільки шляхом революції, він має на увазі лишень адміністративні поліпшення на ґрунті цих самих продукційних відносин, що, таким чином, нічого не змінять в відносинах поміж капіталом і наємною працею, а тільки в кращім разі зменьшують для буржуазії кошти й панування і роблять простійшим державне порядкування.

Буржуазний соціалізм досягає відповідного до себе виразу лишень там, де він робить ся звичайною реторичною фігурою.

Вільна торгівля! користна для робочої кляси; охоронні тарифи! в інтересі працюючої кляси; тюрма! в інтересі

робочої кляси: це останнє, єдине поважне помисленне слово буржуазного соціалізму.

Соціалізм буржуазії весь складається з доказування, що буржуа є буржуа — в інтересі працюючої кляси.

Критично-утопічний соціалізм і комунізм.

Ми тут балакаємо не про літературу, що у всіх великих сучасних революціях висловлювала вимоги пролетаріату. (Писання Бабефа і инш.)

Перші спроби пролетаріату безпосереднє досягнути своїх власних інтересів, зроблені в

часи загального заворушення, період упадання фєвдального суспільства, — конче мусіли розбитися через нерозвиненість самого пролетаріату і через брак матеріяльних умов до його визволення, бо ці умови як раз сами лиш продукт буржуазної епохи. Революційна література, що супроводила ці перші рухи пролетаріату, на зміст була мимоволі реакційною. Вона проповідувала загальний аскетизм і заведение грубої рівности.

Дійсні соціалістичні і комуністичні системи, системи Сен-Симона, Фуре, Оуена і. т. и. виринули в першій, нерозвиненій добі боротьби між пролетаріатом і буржуазією, в добі про яку ми писали ранійш. (Див. Буржуазія і пролетаріат.)

Творці цих систем уже бачать антагонізм кляс; вони бачуть і вплив тих елементів, що руйнують саме пануюче суспільство.

Але вони не помічають на боці пролетаріату ніякої історичної самодіяльності, ніякого властивого йому політичного руху.

Затим, що розвиток клясових антагонізмів йде поруч з розвитком промислу, то вони теж не могли знайти матеріальних умов, потрібних до визволення пролетаріату; вони намагались утворити ці умови соціальною наукою соціальними законами.

На місце суспільної діяльності мусіла ста-

ти їхня особиста діяльність, на місце історичних умов до визволення — фантастичні умови, на місце спокволу поступаючої організації пролетаріатів в класу — умисне приміркована організація суспільства. Будуча світова історія замикаєть ся для них в пропаганді і в запровадженню на практиці їхніх суспільних плянів.

Вони справді розуміли, що в своїх плянах вони переважно боронять інтереси робочої класи, яко кляси, що найбільше терпить. Та пролетаріат існує для них тільки з огляду на те, що він найбільше терпить.

Але не розвинена форма клясової боротьби, так само як їх власне життєве становище, доводять до того, що їм починає здавати ся, що вони стоять далеко вище по над тими класовими антагонізмами. Вони бажають поліпшити життєве становище всіх членів суспільства, навіть тих, яким живеть ся найкраще. Через це вони раз-у-раз звертались до усього суспільства без різниці, ба навіть переважно до пануючих

кляс. Вони гадали, що треба лиш зрозуміти їхню систему, щоб признати її за найкращий план найліпшого суспільства.

Вони відхилялись, через це, від усякої політичної, а надто революційної діяльності; вони хотіли досягнути своєї мети мирними шляхами і силкувались пробити дорогу для нової суспіль-

ної євангелії, дрібними, звичайно хибними, експериментами і силою прикладу.

Фантастичне малювання будучого суспільства виникає в такі часи, коли пролетаріят ще дуже мало розвинений, а значить сам ще фантастично уявляє собі своє власне становище; воно, це малювання, відповідає першим, повним предчуттям, його пориванням до загальної перебудови суспільства.

Але соціальні і комуністичні писання складають ся також з критичних елементів. Вони нападають на всі підстави сучасного суспільства, Через це вони поставили дуже коштовний матеріал до просвічення робітників. їхні позитивні пункти що до будучого суспільства, напр. знеження різниці по-між містом і селом, знищення родини, приватного зиску, наємної праці, проголошення суспільної гармонії, обернене держави в просте порядкування продукцією — всі ці їхні пункти кажуть лишень про знесення тих клясових антагонізмів, котрі як-раз тільки починають розвивати ся і котрі вони знають ще тільки у їх першій нерозвиненій, непевній формі. Через це ці пункти сами мають ще чисто-утопичний характер.

Вага критично-утопичного соціалізму стоїть в цілком протилежному відношенню до історичного розвитку. Помірно з тим, як розвивається

і впорядковується класова боротьба, це фактичне підніманне себе над нею, фантастичне звоювання її губить всяку практичну вартість, всяку теоретичну вагу. Через це, як творці цих систем з багатьох боків і були революційні, то їх ученики раз-у-раз складають реакційні секти. Вони міцно тримають за старі погляди своїх учителів, не вважаючи на історичний поступовий розвиток пролетаріату. Завдяки цьому вони хочуть знов загасити класову боротьбу і усунути класові антагонізми. Вони ще досі мріють про здійснене своїх суспільних утопій, про закладання окремих »фалянстерів«, заснова- нне Кольоній, урядженне малої «Ікарії»^[2], — цього манесенького видання нового Єрусалиму і для того, щоб збудувати всі ці іспанські замки, вони мусіли звертатися до філантропії буржуазних душ і гаманців. По малу малу вони сходять до категорії раніше намальованих реакційних або консервативних соціалістів, відріжняючись від них лиш більш систематичним педантизмом

і фанатичною вірою в чудодійну силу своєї соціальної науки.

Через це вони з серцем виступають проти всякого політичного руху робітників, гадаючи, що він міг повстати тільки з сліпої невіри в нову євангелію.

Оуеністи реагують проти чартистів в Англії, а Фур-єристи — проти реформістів у Франції.

1. ↑ *) Револуційна хуртовина 1848 р. геть часто вимела цю шолудиву літературу, а її носіїв позбавила охоти, всрявати надалі до соціалізму. Головним представником і класичним типом цієї літератури є добродій Карль Грюн.
2. ↑ *) «Гомме-Кольоні,ями (кольоніями в середині країн) Оуен називає свої вірцеві комуністичні товариства. «Фалянстер» — це назва приміркованих Фур,є громадських палаців «Ікарією» звала ся утопійно-фантастична країна, комуністичне упорядкування якої намалював Кабе.

Примітки

IV.

ВІДНОСИНИ КОМУНІСТІВ ДО РІЖНИХ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙ.

Після того, що говорило ся в II. розділі, відносини комуністів до вже закладених робітних партій розуміють ся сами собою; а значить, так само розуміють ся сами собою їх відносини і до англійських частистів і до аграрних реформаторів в Північній Америці.

Борючись за найближчі діли і інтереси робочої кляси, вони разом з тим заступають ся і за будучі інтереси руху. У Франції комуністи прилучають ся до соціалістично-демократичної^[1] партії проти консервативної і радикальної бур-

жуазії, але за тим вони не зрікають ся права відносити ся критично до фраз і ілюзій, що лишили ся з революційної традиції.

В Швейцарії вони підпирають радикалів, не забуваючи, що ця партія складаєть ся з протилежних елементів; почасти з демократичних соціялістів на французькій кшталт, почасти з радикальних буржуа.

Між Поляками комуністи підпирають ту партію, що вважає аграрну революцію умовою національного визволення — ту саму партію, що викликала до життя краківське повстинне

1846 р. В Німеччині комуністична партія бореться вкупі з буржуазією, — коли тільки буржуазія виступає революційно, — проти абсолютної монархії, фєвдальної ґрунтової власности і дрібного міщанства.

Але вона не устає ні на хвилину виробляти у робітників якомога яонійшу сьвідомість проворожий антагонізм між буржуазією і пролетаріатом. Вона хоче, щоб німецьки робітники могли зараз жєповернути проти буржуазії, яко зброю, ті суспільні і політичні умови, котрі приведе буржуазія разом з своїм пануваннем; вона хоче, щоб в Німеччині, після упадку реакційних кляс, зараз розпочала ся боротьба проти самої буржуазії.

На Німеччину комуністи звертають свою най-

більшу увагу, бо Німеччина стоїть на передодні буржуазної революції, бо вона чинить цей переворот при стислійших умовах європейської цивілізації взагалі, і при участі далеко більш розвиненого пролетаріату, ніж Англія ві7. ст. і Франція в 18. ст.; таким робом, німецька буржуазна революція може бути лиш безпосереднім прольотом пролетарської революції.

Одним словом, комуністи скрізь підпирають кожний революційний рух проти істнуючого суспільного ладу.

У всіх цих рухах вони підносять питання власности, яко основне питання руху, котре теж може мати більш або менш розвинену форму. Нарешті, комуністи скрізь працюють над єднаннем і порозуміннем демократичних партій всіх країн.

Комуністи вважають ганебним ховати свої погляди й наміри. Вони отверто заявляють, що їх цілі можуть бути осягнені лиш через насильне поваленне всього дотеперішного суспільного ладу. Хай тремтять пануючі кляси перед комуністичною революцією. Пролетарі нічого в ній не можуть загубити крім своїх кайданів. Та вони в ній мають сьвіт завоювати.

Пролетарі всіх країн, єдняйте ся!

1. ↑

○) Партію, що називала себе тоді у Франції соціялістично демократичною, в політіці заступав в Ледрю-Роллен, а у літературі Луї-Блан; вона, таким робом, як небо од землі, відріжняла ся від теперішньої німецької соціяль-демокрації.

Примітки

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](#)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](#)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Arxivist

-
1. [↑ http://wikisource.org](http://wikisource.org)
  2. [↑ http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)
  3. [↑ http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
  4. [↑ http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)

